

СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРКЕСТРОВО-АНСАМБЛЕВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

Анотація. У статті „Системно-синергетичні особливості оркестрово-ансамблевої підготовки майбутнього вчителя музики” розкрито специфіку організації оркестрово-ансамблевого навчання майбутнього вчителя музики на синергетичних засадах, визначено принципи системного й синергетичного підходів, дотримання яких забезпечує успішність оркестрово-ансамблевої підготовки студентів. **Ключові слова:** майбутній учитель музики, оркестрово-ансамблева підготовка, системно-синергетичні особливості.

Аннотация. В статье „Системно-синергетические особенности оркестрово-ансамблевой подготовки будущего учителя музыки” раскрыта специфика организации оркестрово-ансамблевого обучения будущего учителя музыки на синергетических основах, определены принципы системного и синергетического подходов, соблюдение которых обеспечивает успешность оркестрово-ансамблевой подготовки студентов. **Ключевые слова:** будущий учитель музыки, оркестрово-ансамблевая подготовка, системно-синергетические особенности.

Annotation. In the article „System-synergetics features of orchestral-band preparation of future music master” the specific of organization of the orchestral-band teaching of future music master is exposed on synergetics bases, principles of approaches of the systems and synergetics, the observance of which is provided by success of orchestral-band preparation of students, are certain. **Keywords:** future music master, orchestral-band preparation, system-synergetics features.

Актуальність порушеної проблеми обумовлена завданнями модернізації системи вищої освіти в Україні, що потребує впровадження у навчальний процес педагогічних і мистецьких вищів нових наукових підходів, ефективних форм і методів навчання студентів. У цьому контексті необхідним і доцільним є застосування синергетичного підходу в оркестрово-ансамблевій підготовці майбутнього вчителя музики, реалізація якого сприятиме всебічному дослідженню і вдосконаленню означеного процесу.

Аналіз публікацій з досліджуваної проблеми показав, що різні аспекти оркестрово-ансамблевого навчання студентів вищих навчальних закладів знайшли відображення в наукових працях Б. Бриліна, В. Дряпіки, О. Ільченка, Ж. Клименко, В. Кучерука, В. Лабунця, В. Лапченка, В. Лебедева, І. Мариніна, В. Овода, О. Олексюк, В. Плетніченка, В. Федоришина, М. Филипчука та інших. Застосування принципів синергетики в освітній галузі та окремі аспекти теорії самоорганізації в педагогічному процесі також досліджено такими вітчизняними вченими, як О. Вознюк, А. Євтодюк, С. Клепко, К. Корсак, В. Кушнір, В. Лутай та інші. Проте, питання організації оркестрово-ансамблевої підготовки майбутнього вчителя музики на синергетичних засадах ще не знайшло належного наукового обґрунтування, що й визначило завдання нашого дослідження.

Мета і завдання статті – науково обґрунтувати системно-синергетичні особливості оркестрово-ансамблевої підготовки майбутнього вчителя музики, що забезпечить оптимальну організацію цього процесу з урахуванням новітніх досягнень педагогічної науки.

Беручи до уваги те, що центральним поняттям синергетики є системність, в організації системи оркестрово-ансамблевої підготовки майбутнього вчителя музики слід дотримуватися таких принципів, як цілісність, ієрархічність, функціональність, детермінованість [1; 2; 6; 7]. Особливості цього виду фахової підготовки студентів можна дослідити й обґрунтувати за допомогою таких категорій синергетики, як відкритість, нелінійність, флуктуаційність, атракторність, фрактальність, когерентність, емерджентність і самоорганізація [3; 4; 5; 6]. Їхнє тлумачення в ракурсі досліджуваної проблеми ми здійснюємо наступним чином [8].

Відкритість (дисипативність) досліджуваного нами процесу ми розглядаємо на трьох рівнях: 1) відкритість системи оркестрово-ансамблевої підготовки майбутнього вчителя музики як складного динамічного інтегративного утворення; 2) відкритість суб'єктів навчального процесу – викладача (керівника-диригента) і студента (оркестранта, диригента-практиканта); 3) відкритість об'єкта (музичного твору), на звукове втілення якого спрямована діяльність суб'єктів (колективного суб'єкта).

Відкритість системи оркестрово-ансамблевої підготовки майбутнього вчителя музики ми вбачаємо в: інтеграції дисциплін філософсько-естетичного, психолого-педагогічного, історико-теоретичного й музично-інструментального циклів; різноманітності джерел інформації, необхідної для здійснення оркестрово-ансамблевого навчання студентів; поширенні світових інтеграційних процесів у сучасному музичному мистецтві й педагогіці через широке використання мережі Інтернет; комплементарності традиційних та інноваційних форм, методів і засобів оркестрово-ансамблевого навчання студентів (коли існуючі методології не відкидають, а доповнюють і збагачують одна одну, що сприяє використанню найрізноманітніших педагогічних підходів і технологій); багатокомпонентній структурі системи оркестрово-ансамблевої підготовки студентів, що здійснюється на трьох рівнях – теоретичному, методичному і практичному; участі студентів у визначенні форм, змісту і методів навчання в інструментально-виконавських класах; поширенні досвіду концертно-виконавської діяльності навчального оркестру (ансамблю) через участь у різноманітних виховних і культурно-освітніх заходах.

Відкритість суб'єктів навчального процесу – викладача (керівника колективу, диригента) і студента (учасника навчального музичного колективу, диригента-практиканта) ми пояснюємо: розумінням кожного суб'єкта навчального процесу як відкритої системи, що саморозвивається і знаходиться у неврівноваженому стані, але має стійкість за рахунок самоорганізації та власних потенційних можливостей для саморозвитку і самовдосконалення; зміною ролі викладача в умовах розвитку нових мистецьких і педагогічних технологій, перебудовою особистісної позиції викладача-диригента стосовно студента-оркестранта – від авторитарного управління до спільної діяльності і співпраці, від застосування репродуктивних методів навчання до орієнтації студента на продуктивну музично-творчу діяльність; особистісною спрямованістю процесу навчання (врахування психологічних особливостей, індивідуальних музичних здібностей та рівня фахової підготовки кожного студента в організації роботи навчальних ансамблів і оркестрів); систематичним обміном інформацією (музикознавчими знаннями, виконавськими навичками, диригентсько-управлінськими вміннями, професійним досвідом) між викладачем і студентом;

поліаспектним характером діяльності керівника музично-інструментального колективу, яка поєднує художньо-творчу, організаційно-виховну, навчально-виховну й науково-методичну роботу; різнобічною діяльністю студента в процесі моделювання педагогічних ситуацій на заняттях навчального оркестру чи ансамблю; можливістю публічного висвітлення навчальних досягнень студентів з оркестрово-ансамблевих дисциплін під час проведення контрольних (академічних концертів, заліків, екзаменів) та культурно-освітніх заходів.

Відкритість об'єкта діяльності (музичного твору) ми пояснюємо тим, що музичний твір створений композитором для широкої слухацької аудиторії (реципієнтів). На його звукове втілення (матеріалізацію) спрямована діяльність виконавця (колективу виконавців) в умовах публічного виступу (концерту). Музичний твір є об'єктом навчальної та концертно-виконавської практик, на його засвоєння спрямована діяльність суб'єктів навчального й музично-виконавського процесів (викладача й студента; диригента й оркестранта). Навчальний і концертний репертуар оркестру чи ансамблю не обмежується оригінальними творами (створеними спеціально для виконання такими колективами), а доповнюється аранжуваннями, обробками й перекладеннями вокальних, хорових та сольних інструментальних творів, авторами яких можуть бути композитори, відомі диригенти й виконавці, викладачі і самі студенти. Відкритість музичного твору ми пояснюємо також доступністю аудіо- та відеозаписів з його виконанням.

Така властивість оркестрово-ансамблевої підготовки майбутніх учителів музики як флуктуаційність (неврівноваженість, нестабільність) визначається специфікою роботи навчальних оркестрів та ансамблів, для якої характерними є щорічна зміна виконавського складу оркестру (ансамблю) на початку нового навчального року, можлива зміна викладача навчального музично-інструментального колективу, що призводить до зміни підходів, принципів і методів організації навчального процесу, повної зміни навчального й концертного репертуару колективу, зміни стилю педагогічного і творчого спілкування керівника колективу з його учасниками і т. і.

виявляються у критичних зонах – точках біфуркації. Тому початок нового навчального року можна вважати точками біфуркації, де навчальний музичний колектив зустрічається з безліччю шляхів свого подальшого розвитку.

Нестабільність оркестрово-ансамблевої підготовки майбутнього вчителя музики частково ми пов'язуємо з реформуванням системи загальної мистецької і професійної музичної та педагогічної освіти, що зумовлює: створення нових навчальних планів і програм, навчальних і кваліфікаційних вимог до учнів і студентів; швидке збільшення інформаційного простору (мистецького, освітнього), що виводить систему підготовки музичних педагогів із стійкої рівноваги, відкриваючи перед нею багатоваріантність вибору шляхів подальшого розвитку; інтеграцію навчальних дисциплін та зменшення обсягу годин, відведених на їх засвоєння; зменшення ролі викладача в навчальному процесі та зміни пропорції між аудиторною і самостійною підготовкою студентів.

Нелінійність процесу оркестрово-ансамблевої підготовки майбутнього вчителя музики ми вбачаємо у багатоваріантності шляхів навчальної та концертно-виконавської діяльності студента, непередбачуваності переходу навчального оркестру (ансамблю) з одного стану в інший та виходу його на несподівані траєкторії розвитку. Рушійними чинниками цього процесу ми визначили: вільний вибір студентом виду оркестру чи ансамблю для подальшого навчання у вищому навчальному закладі; можливість переходу студента з одного навчального музично-інструментального колективу в інший або участі в кількох оркестрах і ансамблях за бажанням студента; нестабільність виконавського складу (кількісного і якісного) навчального оркестру, який змінюється на початку кожного навчального року і впливає на структуру, обсяг і рівень складності репертуару; участь в одному навчальному колективі студентів різних курсів з різним рівнем сформованості інструментально-виконавських умінь, що може привести до появи нових (непередбачуваних) цілей, методів і засобів навчання й виховання оркестрантів безпосередньо в процесі навчання; рівень музично-виконавської підготовки, педагогічної майстерності та організаторських здібностей керівника навчального оркестру (ансамблю); непередбачуваність результату взаємодії означених чинників, що ставить викладача перед необхідністю попереднього проектування кількох варіантів моделей навчально-виховної роботи в колективі.

Атракторність досліджуваного процесу обумовлена тим, що атракторами (метою навчання, кінцевим результатом, майбутнім станом) в оркестрово-ансамблевому навчанні можуть виступати ідеальна теоретична модель керівника оркестру чи ансамблю (або реальна особистість викладача, диригента) та ідеальна модель або реально діючий музичний колектив. Атракторність оркестрово-ансамблевої підготовки студентів ми вбачаємо в: орієнтації цього виду навчання на компетентнісну модель і структуру діяльності керівника оркестру (ансамблю) та використанні позитивного досвіду роботи провідних у цій галузі фахівців (керівників музичних колективів, диригентів, педагогів); орієнтації діяльності навчального оркестру (ансамблю) на уявну ідеальну модель музично-інструментального колективу, на виконавський рівень, репертуар, принципи діяльності кращих музичних колективів (професійних, навчальних, аматорських); проектуванні навчальних програм з оркестрово-ансамблевих дисциплін, орієнтованих на розвиток навчального музичного колективу як творчої лабораторії та формування особистості студента як майбутнього керівника музично-інструментального колективу.

Фрактальність (подібність) як властивість оркестрово-ансамблевої підготовки студентів, діяльності музично-інструментальних колективів та їхніх керівників ми визначаємо екстраполяцією окремих методів індивідуального навчання гри на певному музичному інструменті в систему оркестрово-ансамблевої підготовки студентів, подібністю принципів організації та діяльності різних за кількісним і якісним складом музично-інструментальних колективів, спільністю структурних компонентів діяльності керівників різноманітних музично-інструментальних колективів.

Когерентність (погодженість) складових компонентів системи музично-інструментального навчання ми розглядаємо як кореляцію навчальних дисциплін, на заняттях яких студенти здобувають фахові знання, уміння й навички, необхідні для оркестрово-ансамблевого виконавства та роботи з учнівськими музично-інструментальними колективами; відповідність змісту навчальної діяльності студентів в оркестровому класі змістові діяльності вчителя-керівника учнівського музично-інструментального колективу; узгодженість дій суб'єктів музично-виконавського процесу (диригента й оркестру, різних груп оркестру, окремих учасників колективу,

солістів) під час виконання музичного твору.

Емерджентність музично-інструментального колективу як цілісної системи розкривається через „нададитивний ефект” – системні властивості оркестру, що не притаманні його окремим виконавцям чи групам інструментів. При цьому виявляються такі зв'язки між елементами цієї системи, при яких їхня сумарна дія (звучання) в межах системи (всього оркестру) перевищує за своїм ефектом просте додавання ефектів дій (звучання) кожного з елементів окремо (одного музичного інструмента, однієї оркестрової чи ансамблевої партії). Ці зв'язки ми визначаємо як: темброву однорідність і ритмічну синхронність звучання інструментів, що входять до однієї оркестрової групи; поєднання тембрів усіх груп інструментів оркестру, що звучать у різних регістрах (низькому, середньому, високому), взаємозбагачення їхніх обертонів і підсилення гучності; досягнення потужного звучання оркестру; різноманітність і ритмічну поліфонічність звучання всіх оркестрових груп, що підпорядковані єдиній метроритмічній структурі певного музичного твору; підпорядкування дій кожного оркестранта ансамблевим вимогам у межах своєї оркестрової групи та загальним вимогам щодо звучання всього оркестру відповідно до диригентського жесту.

Емерджентні властивості оркестрово-ансамблевої підготовки студентів до роботи з учнівськими музично-інструментальними колективами виявляються в комплексному характері музично-інструментальної підготовки студентів, що поєднує індивідуальну, групову і колективну форми навчальної діяльності, в процесі здійснення яких студенти опановують окремі групи компетенцій, інтеграція яких здійснюється на практичних заняттях в оркестровому класі; комплексній дії навчальної, концертно-виконавської і виробничої діяльності студентів на формування їх оркестрово-методичної компетентності.

Самоорганізацію музично-інструментального колективу ми розуміємо як комбіновану взаємодію двох процесів, що здійснюються на рівні всього оркестру чи ансамблю та на рівні окремих суб'єктів (керівника, окремого учасника колективу). Самоорганізація оркестру як чітко структурованої системи відбувається через порушення її стабільного, упорядкованого, ієрархічного стану (пов'язаного зі зміною виконавського складу, зміною керівника, зміною системи чи умов навчання тощо), коли

руйнуються (перебудовуються) чітко налагоджені інтегративні зв'язки між структурними компонентами системи (окремими виконавцями, групами оркестру, диригентом і колективом тощо) і відбуваються деструктивні процеси, що виводять музичний колектив на нову траєкторію розвитку (інший виконавський рівень, інший виконавський склад і т. і.). Такі зміни не завжди мають негативний характер, вони можуть вести до вдосконалення системи функціонування оркестру шляхом зародження нових інтеграційних зв'язків, нових форм колективної взаємодії, нових моделей навчання.

Здатність керівника й окремих учасників музичного колективу до самоорганізації ми розуміємо як уміння самостійно визначити мету самовдосконалення, досягнення якої дає змогу особистості вийти на новий рівень розвитку (духовного, інтелектуального, естетичного); уміння самостійно вибрати ефективні методи, прийоми і засоби самоосвіти, самовиховання, саморозвитку, самовдосконалення; уміння раціонально спланувати свій позанавчальний час та ефективно використовувати його для опанування особистісних і фахових якостей, необхідних для професійної діяльності.

Синергетичний підхід в організації процесу підготовки майбутніх учителів музики до роботи з учнівськими музично-інструментальними колективами ми пропонуємо здійснювати з дотриманням таких вимог: 1) урахування означених вище особливостей оркестрово-ансамблевої підготовки студентів (відкритість, нелінійність, неврівноваженість, здатність до самоорганізації тощо) у формуванні виконавського складу та репертуару навчального оркестру (ансамблю); 2) надання студентам можливості вільного вибору навчального музично-інструментального колективу (або кількох колективів) та оркестрового інструмента (інструментів); 3) створення навчального середовища, яке сприяє становленню творчої особистості, здатної до саморозвитку, самоорганізації, самовдосконалення, та формуванню в студентів синергетичного стилю мислення (здатності поєднувати раціональне й ірраціональне, традиційне й інноваційне, заздалегідь підготовлене і спонтанне, прогнозоване й імовірне у роботі з навчальним оркестром); 4) надання студентіві можливості формування власного стилю роботи з музично-інструментальним колективом, побудованого на набутому за час навчання музично-виконавському й педагогічному досвіді;

5) забезпечення творчої співпраці, співробітництва викладача і студентів, зацікавленість у результатах спільної діяльності.

Отже, дослідження системно-синергетичних особливостей оркестрово-ансамблевої підготовки майбутнього вчителя музики уможливило науково обґрунтувати властивості двох взаємопов'язаних систем – навчального музично-інструментального колективу та оркестрово-ансамблевої підготовки, сформулювати вимоги щодо організації оркестрово-ансамблевої підготовки майбутніх учителів музики, дотримання яких сприятиме формуванню в студентів синергетичного стилю мислення як одного з чинників розвитку творчої особистості, опануванню навичок самоорганізації, саморозвитку, самовдосконалення, професійної мобільності і співпраці.

Література

1. *Блауберг И. В.* Проблема целостности и системный подход / И. В. Блауберг. – М. : Эдиториал УРСС, 1997. – 446 с.
2. *Берталанфи Л.* Системный подход / Л. Берталанфи // Мир философии : [в 2 ч.]. – М. : Политиздат, 1991. – Ч. 1. – С. 286 – 296.
3. *Вознюк О. В.* Синергетичний підхід як метод аналізу розвитку вітчизняної педагогічної думки (друга половина ХХ століття) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / О. В. Вознюк . – Житомир, 2009. – 290 с.
4. *Євтодюк А. В.* Синергетичні засади моделювання освітніх систем : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 „Соціальна філософія та філософія історії” / А. В. Євтодюк . – К., 2002. – 198 с.
5. *Корсак К. В.* Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз : [монографія] / К. В. Корсак. – К. : Вид-во НДПУ, 2004. – 224 с.
6. *Кушнір В. А.* Теоретико-методологічні основи системного аналізу педагогічного процесу вищої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія та методика професійної освіти” / В. А. Кушнір. – К., 2003. – 43 с.
7. *Месарович М.* Теория иерархических многоуровневых систем / М. Месарович, Д. Мако, И. Тахакара. – М. : Мир, 1973. – 344 с.
8. *Пляченко Т. М.* Підготовка майбутнього вчителя музики до роботи з учнівськими оркестрами та інструментальними ансамблями : [монографія] / Т. М. Пляченко. – Кіровоград : „Імекс-ЛТД”, 2010. – 428 с.